

Károly Sándor Áron

Vizuális lingvisztika

*Gondolatok a művészetek vizuális nyelvezetének
rokonságairól és ellentéteiről*

Jelen írás, egy olyan alkotó gondolatmenetét követi, aki – több képzőművészeti műfajban dolgozva – a művészeti ágak közötti kommunikálás lehetőségeit és a köztük való átjárhatóságot kutatja. A munka alapvető tézise és kiindulópontja az, hogy a különböző képzőművészeti ágak (fotó, grafika, festészet, szobrászat stb.) annak ellenére, hogy mind egy nagy család tagjai, mégis alapvető és jól érzékelhető különbségekkel rendelkeznek. Pont úgy, mint az egy családba tartozó nyelvek – latin nyelvcsalád például – között is néha akkora a különbség, hogy az emberek szinte nem értik meg egymást – lásd francia, olasz, román.

A kommunikáció, az emberi lét egyik legfontosabb alkotóeleme.

Nélküle nem létezhet kapcsolat sem élő, sem „élettelen” lények között. Születésünktől fogva, sőt már előtte is kapcsolatba lépünk a külvilággal. Valamilyen úton módon megpróbáljuk kinyilatkoztatni igényeinket, elégedetlenségünket vagy éppen elégedettségünket. Ez a kommunikációs igény, iniciálékkal van génjeinkbe írva. Vagy esetleg abba a valamibe, amit a test előttről hozunk magunkkal, és amit másképp nem tudván nevezni léleknek hívunk? Akárhogy is van, nem véletlenül van így, hiszen kommunikáció nélkül nincs fejlődés/tanulás és ezek nélkül sem az emberi, sem az állati életnek nincs értelme. Még az állatnak is kommunikálni kell a külvilággal, hiszen bármilyen primer ösztönök is vezénylik, akkor is mind a fajfenntartás, mint a terület megjelölés szempontjából a kommunikáció elsődleges. Sőt a terület megjelölése, már maga a kapcsolat, a közlés egyik formája. Zárójelben jegyzem meg, hogy ha elgondoljuk, akkor a kommunikáció egyik legszebb formája az állatok nász-

táncában/nászszerzetartásában érhető nyomon. Az állatvilág és ezen belül a madarak eme elsődleges ösztöne, hogy faját/fajtáját fenntartsa, a közlésnek egy olyan formája, amely túlmutat önmagán, és emberi szemmel nézve az egész szerzetartás, a művészet és a zene világa felé tolódik.

Az emberek közötti közlés a kezdetekben, szintén az állatokéhoz volt hasonló, de mivel fellépett az igény egy felsőbbrendű kapcsolatteremtés iránt, a nyelv – eleinte jelbeszéd, mutogatás- és az írás (jelek, piktogramok) kialakulásával, az emberi kommunikáció magasabb szintre lépett. A jelbeszéd az állatvilágban is megtalálható, főleg a majmoknál, amelyek testi felépítésükből kifolyólag, még a süketnémák által beszélt nyelvre is megtaníthatók. Mind az embernél, mind az állatoknál – főleg a majmoknál –, a kapcsolatteremtés szempontjából a végtagok használata fontos szerepet tölt be. A majmoknál fejlettebb intelligenciával rendelkező állatok – mint például a bálnák és a delfinek – melyek nem rendelkeznek kommunikációra alkalmas végtagokkal, hanggal kommunikálnak egymással. Mondhatni saját nyelvük van. Ily módon a kommunikáció mindenütt jelen van, és mindent körülölel. Az emberek közötti kommunikálás, a különböző embercsoportok nyelvének és írásmódjának kialakulásával, bizonyos elszigeteltséghez vezetett. A többé-kevésbé elfogadott és ma már szinte mindenütt használt arab számrendszer és latin abc, sokat könnyített a helyzeten. Szintén megegyezésszerű, de főképp hatalmi alapon, az emberi történelem folyamán mindig volt egy nyelv (világnyelv), amelynek ismerete lehetővé tette az emberek közti kapcsolatfenntartást és információcserét. A vizualitás terén kialakult művészeti ágak, szintén saját nyelvvel

rendelkeznek, és ezeknek is van egy összekötő „világnyelve”. Mind a kommunikációt, az érzelmek, gondolatok kinyilatkoztatását szolgálják. Talán a beszélt nyelvvel/nyelvekkel szembeállítva – akármilyen konvenciókon alapuló világnyelv is legyen az –, csak vizuális/képi nyelv az, amely a legegységesebben teremthet kapcsolatot a különböző nációjú emberek között. Ahogy külön-

böznek a nyelvek egymástól, úgy hasonlítanak is egymásra – lássuk a nyelvcsaládok hasonlóságát – és ahogy a vizuális művészeteknek is van egy közös nyelve, úgy ennek ellenére sok különbözőség fedezhető fel közöttük.

Miért? Melyek azok a kérdések és lehetséges összefüggések, amelyek segítenek tisztázni a kapcsolatokban és ellentétekben rejlő racionalitást?

Problémafelvetések, különböző művészeti ágak közötti vizuális nyelvrokonságról és ellentétről

Évekkel ezelőtt vetődött fel bennem egy probléma, amikor grafika szakos kollégáim fotóban megoldott feladatait néztem. Valami nem volt rendjén, és nem tudtam rájönni mi az. A kompozíció volt szokatlan? Vagy a technikailag túl kontrasztos kópiák voltak a hibásak? Sokáig töprengtem de, azt hiszem, még ma sem tudom a választ. A válasz csak egy érzés mely még több kérdést és problémát vet fel. A grafikusok által készített fotóknak .... olyan grafikus hatásuk van. Érződik rajtuk, hogy nem fotós készítette őket. Bár az is igaz, hogy a két szakma közötti határ jobban elmosódik, ha az alkotó mindkét szakmát párhuzamosan, vagy esetleg felváltva műveli. Olyan ez mint a zenész, aki egyszerre több hangszeren tud játszani. Ugyan ez érvényes fordítva is – ha a két előbbi szakmánál maradunk –, egy fotós által készített grafikai munkán megérződik, hogy azt nem vérbeli grafikus készítette – ez ne értsük pejoratív módon –. A zenében is a több hangszeren játszó művésznek van egy fő hangszere.

Álláspontom szerint a kérdésekre a választ, a beszélt és a vizuális nyelv/nyelvek összehasonlí-

tása és párhuzamba állítása adhatja. A lingvisztika olyan tudomány, amely szintén közelebb áll a művészethez, mint az egzakt, akár matematikai pontossággal operáló területekhez. A kutató számára fellelhető források – főleg ha rég lemult/elhalt nyelvekkel foglalkozik –, nem mindig adnak pontos, megbízható eredményt. Az eredmény sokszor csak feltevéseken, bizonytalan sorsú következtetéseken alapul. A beszélt és a képi nyelv sok mindenben hasonlóságot mutat egymással.

Az Európában domináns két nagy nyelvcsalád – a latin és a germán –, területileg egymástól távol eső népeknél is azonos nyelvtant, és szinte azonos szótárt eredményez. Ezért is lehetséges, hogy aránylag könnyen sajátítson el az ember idegen nyelveket, persze azzal a feltétellel, hogy a tanult nyelv és az illető anyanyelve, egy családból származnak. Ugyanezen szempontok találhatók igaznak a vizuális művészetek terén is, ahol szintén két nagy nyelvcsaládot különíthetünk el egymástól. A három és a két dimenziós alkotásokat létrehozó műfajokat. A nyelvtan, mind a beszélt, mind a vizuális nyelvben egy keretet/vázlat ad, amire

a kommunikáció építhető. Az alany és állítmány szükségyszerű volta, a művészetekben is megmutatkozik. A nyelvtan ismerete – a szavak ismeretének a függvényében – teret ad a „tájszólások”, különböző tájegységek sajátos/egyéni nyelvfejlődésének. Igaz az is megeshet azonos népcsoportoknál, hogy területileg egymáshoz közel eső emberek tájszólása annyira különbözik, hogy szinte alig értik meg egymást. A művészetek terén ez nem áll fent, mivel bizonyos sémák, ábrázolásmódok – bármilyen különbözőképpen legyenek azok reprezentálva – félreérthetetlenül felismerhetőek. Vehetjük példának a Lascaux-i meg a mai Oroszország területén fellelhető – homo sapiens által készített – emberábrázolásokat. A vizuális kommunikáció kényszere éppen úgy benne van az emberben, mint a verbálisé.

Az ábrázoló művészetek egységes nyelvtana és elengedhetetlen kerete az alkotáshoz, a rajz. A rajzolás foglalja egységes egészbe a vizuális kommunikációs lehetőségeit, már a kezdetektől fogva. A vonal és a pont, mint alany és állítmány állnak a piramis aljában. A barlangrajzoktól kezdve, az egyiptomi ábrázolásokon keresztül a perspektivikus térábrázolás megalkotásáig, a vonal és a pont, mint lételem volt és van jelen a vizuális nyelvtanban. Ha a rajzot, mint minden művészetek alapját és kiindulási pontját vizsgáljuk, akkor nem mehetünk el észrevétlenül amellett a tény mellett, hogy

a két nagy család, a három és a kétdimenziós alkotásokat létrehozó művészetek rajzolási módja, határozott formai eltérést mutat egymástól. Ez a legjobban szembetűnő, ha egy szobrász és egy grafikus ugyanarról a tárgyról készült tanulmányrajzát szemléljük. Miért annyira különböző, miért annyira más ez a két rajz? Ugyanaz a téma, ugyanaz a technika, ugyanazok a nyelvtani, kompozíciós, és perspektivikus alapok. Mégis egy szobrász tanulmánya már messziről szembeötlik. Sokkal nyersebb, ha szabad így fogalmazni, hatásában sokkal barbárabb. Ugyanakkor, mint arányaiban, mint a perspektivikus ábrázolásban helyes és erős sugárzó. Mi ennek az oka?

Ha ugyanabból a „nyelvcsaládból” választunk vizsgálati alanyt, akkor is ugyanerre az eredményre juthatunk, csak egy kicsit enyhébb eltérést mutatva. Ha a rajznál, mint egységes kifejezőeszköznél maradunk, és megvizsgáljuk egy keramikusszobrász, vagy egy fotós-grafikus esetleg festő tanulmányrajzát, szintén felismerhető lesz az eltérő szakterület jelenléte. A műfajok között természetesen vannak áthallások/átfedések, de alapjában véve, ha más nyelv tanulásába/művelésébe kezdünk, akkor, még ha utána anyanyelvi szinten is műveljük, szembetűnő lesz az „idegenség”. Eddig a pontig – a saját tapasztalatok figyelembe vételével is – többnyire csak kérdések és miértek merültek fel, megoldás és válasz nem sok.

Lehetséges válaszok

A kérdések megválaszolása nem könnyű feladat, bár többnyire sokkal egyszerűbb, mint maga a kérdés megfogalmazása. A kérdés feltevése gondolkodásra készítet, és a helyesen

feltett kérdés, többnyire egyenes út a válaszhoz is. Miért van a grafikus által készített fotónak idegen hatása egy fotós szemében, és miért tűnik fel egy fotós által készített grafika, a gra-

fika szakterületén alkotónak? Első és a legvalószínűbb válasz, a gondolkodás másságában van. Ha már a beszélt és a vizuális nyelvenk a függvényében beszélünk, akkor példázunk egy nyelvi hasonlaltal feltevésemet.

Ha nekem anyanyelvem a magyar, akkor én a magyar nyelvtan szabályai szerint beszélek, és ami legfontosabb mielőtt beszélnek „magyarul gondolkodom”. Ha idegen nyelvek tanulására adom a fejem, akkor nagy a valószínűsége, hogy sokáig – ha nem vezetem rá magam tudatosan –, amikor az illető nyelvet beszélem, úgy fogom beszélni, hogy előtte magyarul gondolkodom. Nehéz a váltás, de a legcélravezetőbb megoldás, hogy a beszéd előtt ugyanazon a nyelven gondolkodom, mint amilyen nyelven beszélni kívánok. Ez ugyanígy működik a vizuális művészetek terén is. Ha grafikát akarok készíteni, akkor grafikus szemmel kell, hogy lássak. De milyen is ez a grafikus látás, miért és miben különbözik a fotós, vagy egy festő látásmódjától? A válasz a technika által kínált eszközök tárában lehet. A fotósnak adott az optikai leképezés egyik legpontosabb eszköze, az objektív és a fényérzékeny anyag, mely szinte ugyanazt a valóságot képezi le, mint amit a szem lát. A részletek gazdagságának és pontosságának a megörökítése adott, ezért a fotó nyelve egészen a közelmúltig – többnyire – nem próbál és nem is akar elvonatkoztatni a látott valóságtól.

A grafika eszköztára, viszont még a legügyesebb megfigyelő számára sem tudja azt a segítséget nyújtani, amellyel a látottakat pontosan rögzítheti. Így a grafika nem tudja és nem is – feltétlenül – akarja a valóságot pontosan visszaadni. A grafika szinte születésétől fogva absztrahál.

Ezért, ha lehetősége adódik a pontos leképezésre a fotó által, akkor is azt úgy próbálja megragadni, hogy elvonatkoztat. A fotóval és a fotós anyanyelvű alkotóval pont fordított a helyzet. Főleg ha az alkotónak nincsen rajzi előképzettsége (nem tudja a nyelvtant), akkor hajlamos arra, hogy a fotografikus leképezésre és a minél élethűbb ábrázolásmódra törekedjen a grafikában is.

Egy másik érdekes, és mostanság igencsak érdekfeszítő, a „klasszikus” műfajok körében még nem teljesen elfogadott nyelv, a számítógépes grafika és a digitális alkotás nyelve. A számítógépes alkotás, utat nyit a teljes absztrahálás, és a legélethűbb leképezés felé. Sőt ez a két lehetőség összekombinálható, és így milliónyi utat nyit meg az alkotó előtt. Mikor fog kiteljesedni az új médium nyelve és az milyen lesz azt egyelőre még nem tudni. De az biztos, hogy minden technikának megvan a saját kifejező ereje. A jártas alkotó ezek segítségével tudja a legjobban kifejezni magát. Ahogy Brâncuși ugyanazt a szobrot elkészítette különböző anyagokból, úgy ugyanaz a művészi mondanivaló másképpen hangzik, ha az alkotó más nyelven, azaz más technika által mondja el. Ha a rajzról, mint a vizuális művészetek nyelvtanáról beszélünk, akkor feltehetjük a kérdést, miért olyan más egy tanulmányrajz, ha mondjuk egy szobrász, keramikus, építész vagy egy fotós, grafikus festő ceruzájából születik? A válasz és a magyarázat, az elkészített rajz végső rendeltetési céljából és a mű végső formájából adódik. Míg a szobrász végső célja egy háromdimenziós mű létrehozása, addig a festőé – még ha a rajz vázlatnak is készül – egy sík felület, kétdimenziós alkotás. A két esetben a gondolkodás és a cél el-

tér egymástól. Ezért a szobrász nem törekszik a tökéletes részletgazdagságra – a tónusok és fény árnyék viszonyok függvényében –, neki a rajz, csak a nagy formák és síkok pontosabb elképzelését/megértését segíti elő, amely a végső mű megalkotásához segédezközként szolgál.

Ha fotós készít tanulmányt, akkor neki a rajz maga a végtermék is lesz, ezért eképpen kezelve, a legnagyobb tökéletességre törekszik mind a perspektívikus térábrázolásban, mind az arányok és tónusok viszonyaiban. A végtermék szempontjából figyelve, a két és három dimenziós alkotásokat létrehozó szakmák – a nyelv analógiájával élve –, külön nyelvcsaládból szár-

maznak. A műfajok vizuális nyelvének másságát, végül nemcsak az adott technika, hanem az illető terület gondolkodásmódja és célja is alkotja. Ezek a határok persze, mint a másod nyelvek esetében is átjárhatóak, ha a művész megismeri és megérti a „vendég” szakma gondolkodásának milyenségét. Ez a mobil gondolkodásmód nagyon hasznos abban az esetben, ha más nyelveket/szakterületeket akar megérteni és elsajátítani az ember. Ez nem jelenti azt, hogy az „anyanyelv”, azaz a fő szakterület elveszik, inkább lehetőséget nyújt arra, hogy ebből a mobil gondolkodásmódból kifolyólag tapasztalatokat és új ötleteket ültessünk át a saját szakterületünkre.

A művészeti ágak kombinálási kísérleteiről

Úgy három, négy éve kezdtem először „vizuális lingvisztika” kísérletekbe. Mivel három szakterület (fotó, grafika, számítógépes képfeldolgozás) folyamatosan foglalkoztatott, és mindegyik területen külön-külön volt már tapasztalatom, úgy gondoltam megpróbálom összevonni/kombinálni őket. Ezáltal, egy új nyelv létrehozására vállalkoztam, amely reményeim szerint idővel önállóan is megállja a helyét. Ez működött és részben működik ma is, több-kevesebb sikerrel. Mint a nyelveknél, úgy a művészeti ágakban (főleg a rokon műfajoknál) is vannak átvett vagy meghonosodott szavak. A három műfajon belül lehetséges bizonyos elemeket átvenni és kombinálni. Viszont arra kellett rájőnnöm, hogy ezáltal – mint vártam – nem lehetséges egy teljesen új technika/nyelv létrehozása. Ha két, három szakterület adottságait keverem, azok a végső műben nem fognak egyenlő arányban részt venni. Egyik munkámban például, a fotót és a grafi-

kát szerettem volna egy munkán belül úgy ötvözni, hogy azok a végső műben egyenlő partnerként szerepeljenek. A fotó és a szitanyomás egyesítése nem lehetetlen feladat, hiszen már a múlt században is elterjedt volt. Ha csak Warhol és Miró munkásságát vizsgálánk, akkor is rengeteg példát találunk erre. Bár ismertem példájukat, úgy kezdtem hozzá a munkához, hogy figyelmen kívül hagytam a lényegyet. Mint a nyelvek összeolvasztásánál, úgy itt is ellentétek és súrlódások alakultak ki. De végül is ez a végeredmény szempontjából nem lényeges. A terv két különböző minőségű – egymástól idegen – technika összeolvasztása volt, egy olyan mondanivalóval, ahol a végeredményben szintén két ellentét szerepel. A munkát egy olyan leképzési eszközzel kezdtem, amely időben messze áll, mondhatni túlhaladott a társeszközként használt szitanyomással szemben. Tudatosan cseréltem fel az időt és a használt technikát. Az eszmei mondanivaló, a múlt és

a jelen párhuzamba állítása volt. A jelen fogalmát, egy idejét múlt eszközzel a camera obscura segítségével rögzítettem, ebből lett a fotó alap a munkához. Erre a fotó alapra akartam rányomni a múlt bélyegét, melyet egy korszerű technikával –a digitális montázzsal és a szitanyomással- készítettem el. Ez a csavart gondolatmenet, koncepciójában teljesen megfelelt, az általam létrehozott képek várt mondanivalójával. A két komponens összeillesztése (fotó és szitanyomás), viszont hatásában messze a várakozások mögött maradt. A munka nem lett rossz, viszont a grafikai elem elhagyásával, a fotó önmagában sokkal jobban megközelítette azt a mondanivalót, amelynek elérésére tulajdonképpen törekedtem. Éspedig a múlt és a jelen egymással való szembeállítását.

Azt, hogy a tervezést hol ronthattam el, Miró egyik munkájának szemlélése közben tudtam

meg. Rosszul fogtam hozzá a tervezéshez, amikor azt akartam, hogy a két használt technika fele-fele arányban alkosson egy egységet. Miró, munkájában a fotografikus képet, alapként használta, a grafikai elem volt a lényeg, nem a fotó és a grafika együtt. Már kezdetben el kellett volna döntenem egy fontossági sorrendet.

Rájöttem, hogy akárhogy is próbálnék szabadulni az ismert eljárásoktól, egy új út reményében, az új út nem jelent új technikát, csak egy új kifejezőmódot a régi technikák függvényében. Ez talán válasz lehet egy másik kérdésre is, mégpedig arra, hogy miért olyan grafikaszerű a grafikus által készített fotó? Azért mert az anyanyelv, az elsődlegesen magunkba szívott kifejezőeszköz mindig érvényre jut. Talán nem kell küzdeni ellene, csak el kell fogadni annak függvényében, hogy már tudjuk a választ a miértekre.

De akkor hogyan tovább...?

Egy alkotó/gondolkodó ember életében talán ez a leggyakrabban, újra és újra felmerülő kérdés. Ebben az esetben is nehéz az állásfoglalás, hiszen még annyi a megválaszolatlan kérdés és a régi kérdésekre adott válaszok is folyamatosan változhatnak/változnak.

A különböző de rokon technikák keverésével, egy olyan művészi nyelvet szerettem volna létrehozni, amely önálló műfajjá növi ki magát. (Legalább a saját részemre.) Egyelőre viszont a kísérlet úgy néz ki megfeneklett. Hiába tartozik a fotó, a grafika és a számítógépes grafika egy vizuális nyelvcsaládba, keverésüknél az egyik mindig hangsúlyosabb lesz, mint a másik.

A továbbiakban számolni kell azzal, hogy ezt a hangsúlyosabb technikát –a mondanivaló függvényében- már a munka elején el kell dönteni, és ki kell választani.

A kitűzött cél, jóval messzebb van, mint azt az elején sejtettem, melynek elérésére sokkal türelmesebbnek kell lenni az idővel és a munkával is, tudniillik az ilyen harmonizálási folyamatok csak idővel hozhatnak meggyőző eredményt.

Számomra, a lyukkamerás és az archaikus fotóeljárások ötvözése a grafikával és a digitális technika közbeiktatásával, igen érdekes kísérlet. Egy olyan út ez, amely bőven nyújt lehetőségeket a kalandra vágyóknak.